

159.9 (091)

**ALİ MƏKTƏBLƏRDƏ PSIXOLOGİYA FƏNNİNİN TƏDRİSİNDƏ TƏLİMƏ
KREATİV YANAŞMANIN İMKANLARI****Reyhan Rəşid qızı Nəsirova***Bakı Dövlət Universitetinin**fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorantı***ORCID:** 0009-0005-8490-3710**E-mail:** reyhan.nasirova.rashid@bsu.edu.az

Açar sözlər: *ali təhsil, kreativ yanaşma, pedaqoji imkanlar, təlim mühiti, psixologiya fənninin tədrisi.*

Ключевые слова: *высшее образование, креативный подход, педагогические возможности, образовательная среда, преподавание психологии.*

Key words: *higher education, creative approach, pedagogical opportunities, learning environment, teaching psychology*

Müasir dövrdə ali təhsilin əsas məqsədlərindən biri tələbələrin yalnız nəzəri bilikləri əldə etməsi deyil, eyni zamanda onların yardımçı potensialının inkişaf etdirilməsi və kreativ düşünmə bacarıqlarının formalaşdırılmasıdır. Bu baxımdan psixologiya fənninin tədrisində ənənəvi yanaşmalarla yanaşı, kreativ təlim texnologiyalarının da tətbiqi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Təlimə kreativ yanaşma tələbələrdə biliklərin dərinədən mənimsənilməsinə təmin etməklə yanaşı, həm də onları gələcək peşə fəaliyyətlərində kreativ ideyalar yaratmağa və tətbiq etməyə həvəsləndirir. Bu kontekstdə ali məktəblərdə psixologiya fənninin tədrisində təlimə kreativ yanaşma imkanları yalnız metodoloji yeniliklərin təsviri ilə məhdudlaşmır, həmçinin təlim mühitinin texnoloji təminatı, müəllim və tələblərin yaradıcı potensialı, idarəetmə siyasəti və beynəlxalq təcrübənin inteqrasiyası kimi kompleks məsələləri əhatə edir. Qeyd olunan bu imkanların araşdırılması, onların praktiki tətbiqi və inkişaf yollarının müəyyənləşdirilməsi müasir pedaqogikanın qarşısında duran ən vacib elmi-praktik vəzifələrdən biri hesab olunur. [1, s.45-47]

Kreativ təlim dedikdə təlim prosesinin interaktiv metodlarla təşkili, tələbələrin öyrənmədə fəal iştirakını təmin edən yanaşma nəzərdə tutulur. Kreativliyin həm gənclər, həm də cəmiyyət üçün faydaları böyükdür. Bu baxımdan təlim prosesində kreativliyin inkişaf etdirilməsi son illərdə daha çox diqqət mərkəzində olan məsələlərdəndir. Hal-hazırda ali məktəb tələbələrində kreativliyin inkişaf etdirilməsi müəllimlər üçün vacib məsələyə çevrilmişdir. Ali məktəblərdə psixologiya fənninin tədrisində təlimə kreativ yanaşmanın uğurla həyata keçirilməsi üçün mövcud imkanların müəyyənləşdirilməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Kreativ metodların tətbiqi təkcə müəllimin şəxsi təşəbbüsü və yaradıcılıq bacarığı ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda bu proses həm təhsil mühitinin struktur xüsusiyyətləri, həm də təşkilati, texnoloji və pedaqoji şərtlərin uyğunluğu ilə sıx bağlıdır. Bu baxımdan “imkan” anlayışı yalnız maddi resursları deyil, həm də təlim prosesinin məzmun potensialını, elmi-metodik bazanı, müəllim və tələbələrin yaradıcılıq potensialını, eləcə də universitetin idarəetmə strategiyalarını özündə birləşdirir. Başqa sözlə, imkanlar dedikdə, kreativ yanaşmanın tətbiqini dəstəkləyən şərait, vasitə və resursların

bütöv sistemi nəzərdə tutulur. Psixologiya fənninin tədrisində təlimə kreativ yanaşma imkanlarına aşağıdakılar daxildir.

1. Tənqidi və yaradıcı təfəkkürün inkişafı. Təlim prosesində kreativliyin inkişafı idrak prosesləri ilə sıx əlaqəlidir. Təlim prosesində kreativliyin ən mühüm göstəricisi təfəkkürdür ki, bu da divergensiya, yaxınlaşma, təsnifat genişliyi ilə xarakterizə olunur. Yaradıcı təfəkkür təhsil prosesinin vacib hissəsidir, çünki o, innovativ bacarıqların, tənqidi düşünmə və problem həll etmə bacarıqlarının inkişafına kömək edir. Təlim prosesinin iştirakçıları problemi həll etmək üçün hər hansı bir yol üzərində dayanmaqla kifayətlənmir, bir neçə mümkün istiqamətdə axtarış aparır, problemin həlli yollarını axtarırlar. Təfəkkürün konvergent xarakteristikası problemlə bağlı bütün yol verilən elementləri bir araya gətirməyə və bu elementlərin yeganə düzgün tərkibini tapmağa imkan verir. Kreativlik prosesində təfəkkürün həm divergent, həm də konvergent komponentləri iştirak edir. Bu baxımdan, təlim prosesinə kreativ yanaşarkən yaradıcı təfəkkürün inkişafı bir neçə səbəbə görə vacibdir.

— Problemin həlli: yaradıcı təfəkkür bizə problemlərə innovativ və orijinal həllər tapmağa imkan verir.

— Uyğunluq: sürətlə dəyişən dünyada yaradıcı təfəkkür yeni vəziyyətlərə uyğunlaşmağa və effektiv reaksiya verməyə imkan verir. Bu, çevikliyi və müxtəlif imkanları araşdırmaq qabiliyyətini təşviq edir.

— İnnovasiya: yaradıcı təfəkkür innovasiyaya təkan vermək üçün çox vacibdir. O, yeni ideyalar yaradır, eksperimentləri təşviq edir, inqilabi konsepsiyaların və xidmətlərin inkişafına kömək edir.

— Şəxsi inkişaf. Yaradıcı təfəkkürün inkişafı özünü ifadə etməyi, təxəyyülü və marağı inkişaf etdirir. Bu, fərziyyələri araşdırmağa, yeni maraqlar kəşf etməyə və bilikləri genişləndirməyə yol açır.

— Ünsiyyət və əməkdaşlıq. Yaradıcı təfəkkür müxtəlif perspektivləri və ideyaları dəyərləndirməklə səmərəli ünsiyyəti və əməkdaşlığı təşviq edir.

— Tənqidi düşüncə. Yaradıcı və tənqidi təfəkkür bir-biri ilə əlaqəlidir. Yaradıcı təfəkkür bacarıqlarının inkişafı təhlil etmək, qiymətləndirmək və əsaslandırılmış qərarlar qəbul etmək qabiliyyətini artırır. [2, s. 64-66]

2. Praktik bacarıqların formalaşdırılması. Ali məktəblərdə kreativ təlim psixologiyasının yalnız nəzəri deyil, eyni zamanda praktik tərəflərini də öyrənməyə imkan verir. N.V.Lisevenko tələbələrdə kreativliyi inkişaf etdirən texnologiyaları öyrənərkən belə nəticəyə gəlmişdir ki, bu texnologiyalar xüsusi yaradıcılıq fəaliyyəti üçün alqoritmin sintezi, müəllim və tələbələrin yaradıcı fəaliyyətinin həyata keçirilməsi prosesidir. Müəllifin fikrincə, təlim prosesində kreativliyin xüsusiyyətləri yaradıcı təlim zamanı qarşılıqlı əlaqənin məqsədlərini, məzmununu və formalarını müəyyən edir. N.V.Lisevenko təlim prosesində kreativliyin inkişafını təmin edən pedaqoji texnologiyaların əsas xüsusiyyətlərini aşağıdakı kimi müəyyənləşdirmişdir.

— tələbə şəxsiyyətinin yaradıcı potensialını reallaşdırmaq imkanı;

— aydın təhsil nəticələrinin əldə edilməsinin təmin edilməsi;

— müəyyən bir fəaliyyət alqoritminin olması;

— nəzarət üsulları da daxil olmaqla, tələbələrin idrak fəaliyyətini stimullaşdıran xüsusi tədris metod və üsullarının mövcudluğu. [3, s. 56-60]

Müəllimlər fəal təlim metodlarından istifadə etməklə psixologiyadan praktiki məşğələlər

təşkil edərək tələbələrin tərbiyəsinin öncədən proqramlaşdırılmasını, onların idrak fəaliyyətinin düzgün istiqamətə yönəldilməsini, tədris tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi zamanı assimilyasiya proseslərinin uzaqdan idarə olunmasını və onlarda kreativliyin inkişafını təmin edir. Müəllimlər həm də qrup müzakirələrində tələbələrlə bilavasitə ünsiyyət qurmalı, onların fikirlərini nəzarətdə saxlamalı, müzakirə zamanı yanlışlıqları müəyyən edib düzəltməyi bacarmalıdır. Təlim prosesində interaktiv müzakirələr öyrənmənin əsas üsullarından biridir, çünki o, nəinki tələbələrin zehni fəaliyyətinin artırmağa imkan verir, eyni zamanda tələbələrdə kreativliyin inkişafını da təmin edir. Buna görə də qrup dərslərində fəal təlim metodlarından istifadə iki əsas vəzifənin həllini təmin edir.

— Tələbələrin mövzunu mənimsəməsinin tərbiyəvi problemlərinin həlli.

— Müəllimin bu prosesi mənimsəməsi, tələbələrin öyrənməsinin asanlaşdırılması və korreksiyası.

Tələbələrin mövzu ilə əlaqədar fikir mübadiləsi aparması və qrup formasında müzakirələr keçirməsi onlarda analitik və tənqidi düşünmə bacarıqlarını inkişaf etdirir. İnteraktiv metodlar müəllim və tələbələr arasında birgə yaradıcı fəaliyyət mühitinin yaradılmasıdır, burada təkə bilik axtarışı prosesi deyil, eyni zamanda fərdlər arasında qarşılıqlı əlaqə prosesi baş verir.

3. Təlim prosesində müəllimin peşəkar rolunun transformasiyası: Yaradıcı tərbiyənin inkişafı üçün müəllim daim öz üzərində işləməli, həm ixtisası üzrə, həm də ideoloji aspektdə biliklərini genişləndirməli, mütəmadi olaraq yeni aktual informasiyalar axtarmalı, ondan düzgün istifadə etməli, konkret problemlə bağlı müxtəlif yanaşmaları tətbiq etməli, təkə tənqidi deyil, həm də kreativ düşünməlidir. Müəllimlə tələbələrin münasibəti təlim prosesində tollerant, psixoloji cəhətdən sağlam mühiti, təhsilin keyfiyyətinin və səviyyəsinin yüksəldilməsini təmin edən əməkdaşlıq və qarşılıqlı əlaqələri nəzərdə tutur. Bu yanaşma müəllimin tələbələrlə bərabər şəkildə fərdi inkişafına şərait yaradır. R.A. Beghetto qeyd edir ki, həm müəllim, həm də tələbələr “nəyi öyrənmək?”, “necə öyrənmək?” və “necə öyrətmək?” lazım olduğunu başa düşməlidirlər. [4, s. 254-263]

Ali məktəblərdə psixologiya fənnini tədrisi zamanı tələbələrin kreativliyinin inkişafının əsas imkanlarından biri də müəllimlərin elmi-metodiki təminatıdır ki, bura aşağıdakılar daxildir.

— müəllimlərin fəaliyyətində problemlə cəhətlərin müəyyən edilməsi (diaqnostik funksiya);

— yaradıcı tərbiyənin inkişafı ilə bağlı yeni pedaqoji yanaşmalar, müasir texnologiyalar haqqında məlumatlandırma (informasiya funksiyası);

— konkret problemin həllində müəllimə köməklik göstərilməsi (məsləhət funksiyası);

— təlim prosesində fəaliyyətin tənzimlənməsi (təlim funksiyası);

— müəllimlərin yaradıcılıq fəaliyyətinin tədqiqi, yaradıcı tərbiyənin inkişafı ilə bağlı innovativ tədris təcrübəsinin qiymətləndirilməsi;

— qabaqcıl təcrübənin öyrənilməsi, ümumləşdirilməsi və yayılması;

— müəllimlərə innovativ fəaliyyətlə bağlı yardımın göstərilməsi, yaranan problemlərlə əlaqədar dərş vəsaitlərinin və proqramlarının qiymətləndirilməsi. [5, s.25-31]

Ali məktəblərdə müəllimlərin kreativliyi, standart və ya qəbul edilmiş tərbiyə nümunələrindən kənara çıxan yeni, qeyri-adi ideyalar yaratmağa hazır olması, habelə pedaqoji fəaliyyət prosesində yaranan çətinlikləri həll etmək bacarığı ilə xarakterizə olunan yaradıcılıq qabiliyyətləridir. Belə ki, müəllimlərin təlimə kreativ yanaşmasının strukturunda aşağıdakı keyfiyyətlər fərqlənir:

- kreativ olmaq, problemləri həll etmək bacarığı;
- çeviklik və şüurun tənqidiliyi, intuisiya, orijinallıq və özünə inam;
- qeyri-adi suallar vermək və həll etmək bacarığı, təhlil, sintez etmək və birləşdirmək bacarığı;
- assosiativlik, təxəyyül, yenilik hissi, ziddiyyətlərə həssaslıq, emosional cavab vermək bacarığı (empatiya);
- fərziyyələr qurmaq və onları sübuta yetirmək bacarığı və s. [6, s.1-3]

Müəyyən edilmiş ümumi yanlış təsəvvürlər arasında kreativliyin əsasən incəsənət və humanitar elmlərlə əlaqəli olması, maddi məhsulların istehsalını tələb etməsi və kreativliyin anadangəlmə olması fikirləri daxildir. Müəllimlərin kreativliklə bağlı düşüncələrini araşdıran mövcud tədqiqatlar nəticəsində onların kreativliyi necə konseptuallaşdırdıqları, kreativ tələbələr haqqında fikirləri, eləcə də kreativliyi təmin edən öyrənmə mühitləri ilə bağlı dəyərli nəticələr əldə edilmişdir. [7, s.25-56]

4. Müəllim-tələbə qarşılıqlı əlaqəsinin keyfiyyətə yenilənməsi imkanı: Ali məktəblərdə psixologiya fənninin tədrisində təlimə kreativ yanaşmanın mühüm pedaqoji imkanlarından biri müəllim-tələbə qarşılıqlı əlaqəsinin məzmun və forma baxımından transformasiyasıdır. Ənənəvi tədris modelində müəllim əsas bilik mənbəyi, tələbə isə passiv qəbul edən subyekt kimi çıxış edir. Kreativ yanaşma isə bu münasibət sistemini yenidən quraraq tərəflər arasında qarşılıqlı intellektual əməkdaşlığa əsaslanan əlaqə formalaşdırır.

Kreativ təlim modeli çərçivəsində müəllim informasiyanı ötürən mərkəzi fiqurdan öyrənmə mühitinin təşkilatçısı və intellektual fasilitator roluna keçir. Müəllim:

- öyrənmə prosesini istiqamətləndirir və strukturlaşdırır;
- tələbələrin fərdi idrak imkanlarını nəzərə alır;
- yaradıcı düşünmə və elmi müzakirə üçün şərait yaradır.

Kreativ yanaşma tələbəni passiv dinləyici statusundan çıxararaq, biliklərin birgə yaradıcısına çevirir. Tələbə öz mövqeyini sərbəst ifadə edir, psixoloji problemlərə fərdi interpretasiya təqdim edir, elmi arqumentlərə əsaslanan müzakirələrdə iştirak edir. Bu, tələbənin akademik özünəinamını artırmaqla yanaşı, onun intellektual məsuliyyət hissini də gücləndirir.

Təlimə kreativ yanaşma müəllim-tələbə qarşılıqlı əlaqəsini struktur, məzmun və funksional baxımdan yeniləyərək psixologiya fənninin tədrisini daha interaktiv, reflektiv və səmərəli edir. Bu yenilənmə tələbələrin akademik inkişafı ilə yanaşı, onların şəxsiyyət və peşəkar formalaşmasına da sistemli təsir göstərir. [8, s. 33-78]

Beləliklə, ali məktəblərdə psixologiya fənninin tədrisində təlimə kreativ yanaşmanın imkanları kompleks xarakter daşıyır. Bu imkanlara təlim mühitinin texnoloji və metodiki təminatı, müəllim və tələbələrin yaradıcı fəaliyyəti, elmi-metodiki baza, interaktiv təlim metodlarının tətbiqi, həmçinin ali təhsil müəssisələrinin idarəetmə və inkişaf strategiyaları daxildir. Müəllim-tələbə qarşılıqlı qarşılıqlı əlaqələnməsinin keyfiyyətə yenilənməsi psixologiya fənninin tədrisində kreativ yanaşmanın mühüm pedaqoji nəticələrindən biri hesab olunur.

Yekun olaraq bildirməliyik ki, ali məktəblərdə psixologiya fənninin tədrisində təlimə kreativ yanaşma imkanlarının məqsədyönlü şəkildə reallaşdırılması müasir pedaqoji tələblərə cavab verən kreativ düşüncəli və rəqabət qabiliyyətli mütəxəssislərin hazırlanmasına xidmət edir. Gələcək tədqiqatların bu imkanların empirik əsaslarla öyrənilməsinə, kreativ təlim modellərinin

effektivliyinin qiymətləndirilməsinə və ali təhsil praktikasında tətbiq mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsinə yönəldilməsi məqsədəuyğun hesab olunur.

Problemin aktuallığı. Müasir ali təhsil sistemində psixologiya fənninin tədrisi tələbələrin yalnız nəzəri biliklər əldə etməsi ilə kifayətlənməməli, onların kreativ və tənqidi təfəkkürünün inkişafını da təmin etməlidir. Ənənəvi təlim yanaşmalarının üstünlük təşkil etməsi tələbələrin idrak fəallığını və yaradıcı potensialının reallaşdırılmasını məhdudlaşdıran əsas amillərdən biri kimi çıxış edir. Bu baxımdan təlimə kreativ yanaşmanın pedaqoji imkanlarının müəyyənləşdirilməsi və sistemli şəkildə tətbiqi elmi-metodik baxımdan xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Problemin araşdırılması ali məktəblərdə psixologiya fənninin tədrisinin səmərəliliyinin artırılmasına və müasir tələblərə cavab verən kreativ düşüncəli mütəxəssislərin hazırlanmasına xidmət edir.

Problemin elmi yeniliyi. Ali təhsil müəssisələrində psixologiya fənninin tədrisində təlimə kreativ yanaşma imkanlarının sistemli və kompleks pedaqoji model kimi əsaslandırılması problemin elmi yeniliyini təşkil edir. Eyni zamanda təlimə kreativ yanaşmanın yalnız metodik vasitə kimi deyil, təlim mühitinin texnoloji, elmi-metodiki və subyektlərarası qarşılıqlı əlaqələr kontekstində bütöv imkanlar sistemi kimi təqdim olunması və müəllim-tələbə qarşılıqlı əlaqəsinin kreativ təlim şəraitində keyfiyyətə transformasiyası psixologiya fənninin tədrisi baxımından ilk dəfə məqsədyönlü şəkildə elmi təhlilə cəlb edilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti ali təhsil müəssisələrində psixologiya fənninin tədrisində təlimə kreativ yanaşmanın tətbiqi üçün konkret metodiki tövsiyələrin və pedaqoji istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsində ifadə olunur. Əldə olunan nəticələr müəllimlərin dərş prosesinin təşkili, interaktiv metodların seçimi və tələbələrin yaradıcı potensialının inkişaf etdirilməsi məqsədilə tədris praktikasında səmərəli şəkildə tətbiq oluna bilər.

Ədəbiyyat

1. Əlizadə, Ə.Ə. Psixologiyanın aktual problemləri. Bakı: Elm, 2014. s. 45–47.
2. Венкер К. Насколько вы креативны. В: Deutschland: политика, культура и экономика, № 5, С. 64-66. 2004.
3. Лисовенко Н.В. Креативная педагогическая технология – основа успешности модернизации образования // Научно-методический электронный журнал «Концепт». № S3. С. 56–60. 2016
4. Beghetto R. A. Does Assessment Kill Student Creativity? The Educational Forum, 69, 2005. p. 254-263.
5. Зейналова, Н. Методы и техники развития креативности у обучающихся / Н. Зейналова // Муниципальное образование: инновации и эксперимент. 2019. № 3 (66). - с. 25-31.
6. Ибраимов Х.И. Креативность как одна из характеристик личности будущего педагога // Наука, образование и культура, 2018. № 3 (27). — С. 1-3.
7. Educational Research Review Volume 23, February. Pages 25-56. 2018.
8. Amabile, T. M. Creativity in Context. Boulder, CO: Westview Press, 1996. p. 33-78.

R.R.Nəsirova**Ali məktəblərdə psixologiya fənninin tədrisində təlimə kreativ yanaşmanın imkanları
Xülasə**

Məqalədə ali məktəblərdə psixologiya fənninin tədrisində təlimə kreativ yanaşmanın pedaqoji imkanları elmi-nəzəri baxımdan təhlil olunur. Kreativ təlimin tələbələrin yaradıcı və tənqidi təfəkkürünün, praktik bacarıqlarının inkişafında oynadığı rol əsaslandırılır. Tədqiqatda müəllimin peşəkar rolunun transformasiyası və müəllim-tələbə qarşılıqlı əlaqəsinin keyfiyyətə yenilənməsi əsas mexanizmlər kimi təqdim edilir. Nəticə olaraq, kreativ yanaşmanın məqsədyönlü tətbiqinin psixologiya tədrisinin səmərəliliyini artırdığı və rəqabətqabiliyyətli mütəxəssislərin hazırlanmasına xidmət etdiyi göstərilir.

Р.Р.Насирова**Возможности креативного подхода к обучению в преподавании дисциплины
психология в высших учебных заведениях
Резюме**

В статье с научно-теоретических позиций анализируются педагогические возможности креативного подхода к обучению в преподавании дисциплины Психология в высших учебных заведениях. Обосновывается влияние креативного подхода на развитие у студентов критического и творческого мышления, формирование практических навыков, а также качественное обновление взаимодействия между преподавателем и обучающимися. Особо подчеркивается значение трансформации профессиональной роли преподавателя и технологико-методического обеспечения образовательной среды в учебном процессе. В результате исследования делается вывод о том, что креативное обучение повышает эффективность преподавания психологии и способствует подготовке конкурентоспособных специалистов.

R.R.Nasirova**Possibilities of a creative approach to teaching psychology in higher education
Summary**

The article analyzes the pedagogical possibilities of a creative approach to teaching psychology in higher education from a scientific and theoretical perspective. It substantiates the impact of the creative approach on the development of students' critical and creative thinking, the formation of practical skills, and the qualitative enhancement of teacher-student interaction. Particular emphasis is placed on the transformation of the teacher's professional role and the importance of the technological and methodological support of the learning environment. The study concludes that creative teaching increases the effectiveness of psychology instruction and contributes to the preparation of competitive specialists.

Redaksiyaya daxil olub: 29.01.2026